

MÜSLİM'İN SAHİH'İNDE YER ALAN "TEFSİR" BÖLÜMÜ

Nurdane GÜLER*

ÖZET

Kütüb-i Sitte içerisinde yer alan altı kitaptan üçü, "Kitap" olarak adlandırılan bölümler arasında tefsire dair özel bölüm içermektedir. Bunlardan Müslim'e ait olanı diğerleriyle kıyaslanamayacak ölçüde hacimsizdir. Makalede bu durum, önce Müslim'in Tefsir bölümü, Kütüb-i Sitte içerisinde yer alan diğer Tefsir bölümleriyle karşılaştırılarak sorgulanmaktadır. Daha sonra Müslim'e ait sahihin bütününde yer alan Kur'an atıflı rivayetler, tefsir bölümündekilerle mukayese edilerek sonuca gidilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kütüb-i Sitte, Buhâri, Tirmizî, Müslim, Sahih, kitap, bölüm, bâb, isnâd, metin, rivayet, ayet

AN ANALYSE ON THE CHAPTER OF COMMENTARY IN MUSLIM'S SAHİH ABSTRACT

Three of six books in Kütüb-i Sitte contain special chapters concerning commentary among many other chapters which are called as Kitap. Among them, the one which belongs to Muslim is so tiny that cannot be compared to any other one. Here, the article questions Muslim's chapter of commentary through comparing it to the other commentary chapters in

Kütüb-i Sitte. Then, it compares the whole narratives attributed to Qur'an within the Sahih-i

Muslim to the ones in the chapter of commentary.

Keywords: Kütüb-i Sitte, Bukhârî, Tirmizî, Muslim, Sahih, book, bab, isnâd, text, narrative, Qur'anic verse

Giriş

"Kütüb-i Sitte" hadis literatüründe en güvenilir altı hadis külliyyâtını ifade eder. Tefsir okumalarına meraklı bir şahıs Kütüb-i Sitte içerisinde tefsire dair okuma yaptığında, bu eserlerden Nesâî (303/916)¹, Ebû Davud (275/888) ve İbn Mâce'ye (273/886) ait olan üçünde Kur'an tefsirine dair bir bölüm olmadığını görür. Ancak Buhâri (256/869), Müslim (261/875) ve Tirmizî'ye (279/892) ait olan diğer üçünde hem Kur'an² hem de Kur'an tefsirine dair müstakil bölümlerle

* Dr.

- 1 Nesâî'nin Sünen'i içinde Tefsir bölümü yoktur, fakat tefsire dair müstakil eseri bulunmaktadır. Biz sünen veya sahih içinde bir bölüm olarak tefsiri sorguladığımız için bu eseri mukayese dışı tuttuk. Fakat Müslim'in gerek Tefsir bölümünde bulunan rivayetleri, gerekse diğer bölümlerinde bulunan Kur'an atıflı rivayetlerinin Nesâî'nin Tefsir'inde yer alıp almadığı tesbit edilmiştir. Nesâî'nin Tefsir'i için bkz. Ebî Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Tefsiru'n-Nesâî*, Tahkik: Sabri b. Abdülhâlık eş-Şafî ve Seyyid b. Abbâs el-Celîmî, Beyrut, 1990
- 2 Buhâri ve Tirmizî'nin "Fedâilu'l Kur'an" olarak isimlendirdiği bu bölüm, Müslim'de "Salâtu'l-Müsafirîn" bölümünde 32-50. bâblarda Kur'an ile ilgili çeşitli başlıklar altında yer alır. Bkz. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahih el-Muhtasar*, Tahkik: Dok. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, el-Yemâme-Beyrut, 1407/1987; Ebû İsâ et-Tirmizî es- Sulemî, *Sunenu't Tirmizî*, Tahkik: Anmed Muhammed Şâkir ve diğerleri, Daru'l-İhyâi't-Turâsî'l Arabî, Beyrut; Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Muslim*, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l Arabî, Beyrut

karşılaşır. Bu eserlerde yer alan Tefsir bölümlerine tek tek bakıldığında, şunlar göze çarpar:

Buhârî'nin Sahih'i 2500 rivayet ihtiva eder. Tefsir bölümünde tekrarlar çıkarılmadan 490, çıkarıldıktan sonra 457 rivayet yer almaktadır³. 114 sürenin her biri için bir başlık açılmıştır. Bazen başlığın altında süreyle alâkalı hiçbir rivayet bulunmaz. Fakat her başlıkta bir takım açıklamalar yer alır. Genellikle süre içinde geçen anlaşılması müşkil kelimelerin anlamlarını içeren bu açıklamalar gerek sahabe, gerek tabiûndan Tefsir ilmi ile meşhur isimlerin izahlarından oluşmuştur. Bölüm toplam 365 bâb içermektedir. Her bir ayet bir bâb başlığı olmuştur. Fakat ayetin bazen sadece ilgili kısmı alındığı gibi, bazen peş peşe birkaç ayet birlikte değerlendirilmiştir. Bir bâbda birden fazla rivayet yer alabilmektedir.

Tirmizî'nin Sunen'i 3956 rivayetten oluşmuştur. Tefsir bölümünde 419 rivayet bulunmaktadır. Tekrarlar çıkarıldığında rivayet sayısı 393⁴ olarak belirlenmiştir. Tirmizî, toplam 95 süre için başlık açmıştır. Başlıklar süre isimleriyle açılmış olmakla birlikte, verilen rivayetin hangi ayetle alâkalı olduğu her zaman açık değildir. Bu da kitapta bulunan ayet sayısının tesbitini zorlaştırmaktadır.

Tirmizî'nin Tefsir bölümü İbn Abbas'tan gelen şu rivayetle başlar. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim Kur'an'ın tefsiri hakkında ilimsiz konuşursa cehennemden yerini hazırlasın."⁵ Bu verdiğimizle birlikte toplam beş rivayetin yer aldığı ilk bâb "Kur'an'ı Kendi Görüşüne Göre Tefsir Eden Kişi Hakkında" başlığıyla isimlendirilmiştir. Tirmizî böylece Kur'an hakkında kendi görüşüne göre konuşmayı tasvip etmediğini işin başında ortaya koymuş, rivayetlerin sıhhati dışında şahsına ait hiçbir görüşe eserinde yer vermemiştir. Gerçekte bu tavır sadece Tirmizî'ye ait değildir. Müslim de de aynı tavrı görürüz. Tirmizî hadislerin sıhhati hakkında görüşlerini belirtirken, Müslim bundan da kaçınmıştır.

Müslim'in Sahih'i 3033 rivayet ihtiva eder.⁶ Tefsir bölümünde çeşitli tarihleriyle birlikte numaralandırılmış 34,⁷ asıl itibarıyla 18 rivayet yer almaktadır. Bölüm 7 bâb içermektedir. Bir çok ayetle ilişkilendirilen konular karmaşık bir dizilime sahiptir. Bu haliyle Kütüb-i Sitte içindeki Tefsir bölümlerinin en hacimsizi Müslim'e aittir. Buhârî'nin aynı bölümde bulunan net rivayet sayısının 457, Tirmizî'nin ise 393 olduğu hatırlanırsa, bu bölümde bulunan 18 rivayetin, orantısız bir hacimsizliğe işaret ettiği anlaşılır. Genel itibarıyla birbirine yaklaşık sayıda rivayetler ihtiva eden bu üç eserin sayısal denkliliği Tefsir bölümünde bozulmuştur. Kendisine ait Sahih'in tümünde bulunan rivayet sayısı (3033), Buhârî'ye ait olandan (2500) daha fazla olan Müslim, tefsir bölümünü neden bu kadar dar tutmuştur? Tefsir bölümüne aldığı rivayetlerde belli özellikler aramış mıdır? Şayet aradıysa

3 Rakamlar R.Marston Speight'e aittir. Bkz. R.Marston Speight, "The Function of hadith as Commentary on the Qur'an, as Seen in the Six Authoritative Collections", (ed.) Andrew Rippin, Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an, New York, 1988, 73,75. Buhârî'nin Sahih'in de en son rivayet 7124 rakamıyla ifade edilmiştir. Buhârî çok kez rivayeti bölerek vermekte ve tekrardan kaçınmamaktadır. Eserde bu özellikler dikkate alınmadan numaralandırma yapıldığı için bu rakama ulaşılmıştır.

4 Rakam R. Marston Speight'e aittir. Bkz. a.g.m. 73-75.

5 Tirmizî, *Tefsir*, Mukaddime, 2950.

6 Müslim rivayetleri tüm tarihleri ile birlikte vermektedir. Bir rivayetin bütün tarihleri aynı rakam ile numaralandırıldığından, verilen sayı, net rivayet sayısını ifade etmektedir.

7 Rivayetlerin numaralandırılmayan tarihlerini ve tahvilleri hesaba katınca sayı 44 olarak karşımıza çıkmaktadır.

bu özellikler nelerdir? Tercih sebebi olan özellikler, rivayetin metnine mi yoksa isnadına mı aittir? Bu sorular, bu üç eserin Tefsir bölümleri üzerinde alelade karşılaştırmalı bir okuma yapan herkesin aklına gelebilecek sorulardır. Fakat cevapları, özenli incelemeler gerektirmektedir. Şimdi biz bu konularda inceleme yaparak, bahsedilen sorulara cevap arayacağız.

Müslim'in Tefsir Bölümü Bağlamında Kütüb-i Sitte'deki Diğer Tefsir Bölümleri

Müslim'in Sahih'inde bulunan Tefsir bölümünün diğerlerine göre orantısız bir biçimde hacimsiz oluşunu sorgularken, özenli incelemeler gerektiğini söylemiş-tik. Bu incelemelerde ilk adım, başta Müslim'ininki olmak üzere, her üç eserin Tefsir bölümlerini ayrıntılı bir şekilde gözden geçirmek olmalıdır. İnceleme sonunda şu bulgulara ulaşılır:

Müslim'in Sahih'inin Tefsir bölümünde 21 ayet tefsir edilmiş, Tevbe, Enfâl, Haşr sûreleri ve vahyin en çok indiği zaman hakkında görüş bildirilmiştir. Rivayetlerden sadece biri doğrudan Hz. Peygamber'e dayanır. Diğerleri muhtelif sahabeden nakledilmiştir. İçerik olarak bakıldığında rivayetlerin Tefsir ilminin konularıyla bağlantılı oldukları fark edilir. Altı ayetin ya direkt olarak veya kapalı bir ifadesi açılarak tefsiri yapılmıştır. Oniki ayet nüzul sebebi, zamanı veya yeri bildirilerek açıklığa kavuşturulmuştur. Bir ayet nesh, bir ayet de, barındırdığı hükmün uygulamaya konuluşu cihetiyle söz konusu olmuştur. Sonuncuda ise, ayette mevcut bilgiyi rivayetle destekleme ve detaylandırma vardır. Bu yönleriyle bölüm, okuyucuda, rivayetlerin tefsir için özenle seçilmiş olduğu intibâını uyandırmaktadır. Aynı duyguyu diğer iki eserin Tefsir bölümlerinde hissedemeyiz. Bu durum, Müslim'in, ayetlerin tefsirine katkı sağladığına inanmadığı için diğer rivayetlere Tefsir bölümünde yer vermemiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu ihtimal üzerine Kütüb-i Sitte'de bulunan üç Tefsir bölümü, Kur'an'ı anlamaya katkı sunan ve sunmayan rivayetler açısından sınıflandırılırsa ve şöyle bir tablo ile karşılaşırlar:⁸

Buhârî, tefsir bölümünde, 416 ayet ve 5'i bir rivayette olmak üzere 10 sûreye⁹ atıf yapmıştır. Bazen ayetle ilgisi sadece ortak bir kelimedenden ibaret de olsa her rivayetin irtibatlandırıldığı ayet bellidir. Bu ayetlerin 173'ü ayetin anlaşılmasına doğrudan katkı sunan rivayetlerle tefsir edilmiştir.¹⁰ Bu sayı bölümde yer alan bütün ayetlerin % 41'ini oluşturmaktadır.

- 8 Durumu genel hatlarıyla ortaya koyabilmek açısından rakam verilmiştir. Rakam verilirken rivayetlerdeki tekrarlar ve farklı tarihlerden dolayı oluşabilecek yanlışlamaları engellemek için ayet sayısı esas alınmıştır. Fakat bazen sûreye bütün olarak atıf yapıldığı, bazen de bir rivayet içinde birkaç ayetin birlikte yer aldığı düşünülürse, bu rakamların dahi kesin sınırları ifade etmediği anlaşılır.
- 9 Atıfta bulunulan sûreler ve rivayet numaraları şöyledir :İsrâ, Kehf, Meryem, Tâha, Enbiya (4462, 4431, 4708), Nasr (4683), Muavvezeteyn (4692-4693), İhlas (4690, 4691), Cin (4637, 739)
- 10 Bu incelemede ayeti veya ayet içinde bir söz veya kavramı açıklayan rivayetler ile nüzul sebebi, yeri ve zamanı bildirenler, ayetin anlamına doğrudan katkı sunan rivayetler olarak değerlendirilmiştir. Ayetteki bilgiyi destekleyen ve detaylandıran rivayetler; ayetteki hükmün neshini bildiren rivayetler; ayetteki hükmün uygulanışını gösteren rivayetler ayetin anlamına dolaylı katkı sunan rivayetler olarak değerlendirilmiştir. Ayette bildirileni destekleyen fakat anlam olarak bir şey eklemeyen rivayetler; genel anlamı bir ayetle, herhangi bir olayı veya durumu örneklendiren rivayetler; Kur'an'a ait çeşitli konularda (yaratılış, hesap, cennet-cehennem, miraç v.s.) ilgili ayetlerde destek bulamayan rivayetler; ayetin bağlamından kopuk rivayetler; hangi ayetin tefsiri olarak verildiği anlaşılamayan rivayetler; tekrarlanan rivayetler ayetin anlamına katkı sunmayan rivayetler olarak değerlendirilmiştir.

Tirmizî, Tefsir bölümünde 378 ayet ve 18 sûreye¹¹ atıf yapmış, Kur'an'a ait birçok konuda¹² rivayetler tahrir etmiştir. Kur'an'a ait konularda verilen bu rivayetler çeşitli sûreler içinde herhangi bir ayetle açıktan bağlantı kurulmadan verilmiştir. Tirmizî'nin tefsir bölümünde yer bulan 378 ayetten 242'si ayetin anlamına doğrudan katkı sunan rivayetlerle tefsir edilmiştir. Bu da tefsir bölümünde bulunan bütün ayetlerin % 64'üne tekabül etmektedir.

Müslim tefsir bölümünde 21 ayet ve üç sûreye atıf yapmıştır. Bu ayetlerden 18'i, ayetlerin anlamına doğrudan katkı sunan rivayetlerle tefsir edilmiştir. Bunun bütüne oranı % 85'tir. Bu oran, üç Tefsir bölümü içinde en yüksek olanıdır. Bunların dışında, Müslim'in tefsir bölümü içinde yer alan diğer üç ayetin tefsiri olarak verilen rivayetler de, ayetlerin anlamına dolaylı katkı sunmaktadır. Bu durumda Müslim'in tefsir bölümünde ayetlerin anlamına bir yönüyle katkı sağlamayan hiçbir rivayet bulunmamaktadır. Oysa gerek Buhârî'nin, gerekse Tirmizî'nin tefsir bölümlerinde anlama hiç katkı sunmayan birçok rivayet vardır. Örneğin bunlardan ikisi; biri Buhârî, diğeri Tirmizî'ye ait olmak üzere şöyledir:

Kader Konusunda Tekrarlanan Buhârî Rivayeti

Hız. Ali'den (40/661) rivayet edildiğine göre Bakî mezarlığında bir cenazede iken Hız. Peygamber gelip yanlarına oturur. Oradakiler hemen etrafını çevrelerler. Hız. Peygamber'in elinde bir değnek vardır. Başını eğmiş, düşünceli bir halde elindeki değnekle yeri çizmektedir. Sonra 'Sizden hiçbir kimse ve hiçbir canlı müstesna olmamak üzere, cennetteki ve cehennemdeki yeri, bedbaht veya bahtiyar olduğu muhakkak yazılmıştır' buyurur. Bunun üzerine sahâbilerden biri 'Ameli terk edip yazımıza mı dayanmalıyız' diye sorar. Hız. Peygamber de 'İyilik ehlinde olan, iyilik ehlinin işlerine, kötülük ehlinde olan kötülük ehlinin işlerine ulaşacak, iyilik ehline iyilik ehlinin işleri, kötülük ehline kötülük ehlinin işleri kolaylaştırılacaktır' buyurur. Sonra 'Kim verir ve sakınrsa ve o en güzeli de tasdik ederse.....'ayetlerini okur. (Buhârî, Tefsir, Leyl, 4661)

Hız. Ali rivayeti, bazen aynı, bazen biraz kısaltılmış olarak 92/Leyl Sûresinin aşağıya aldığımız altı ayeti için tekrarlanmıştır. Rivayetlerin ikisinde Hız. Peygamber'in okuduğu kısım 92/Leyl Sûresinin 5-10. ayetleri olarak belirlenmiştir. Bu ayetler ardı ardına getirildiğinde bir anlam ifade ederler. Tamamlanmamış ifadenin her bir parçası için rivayeti tekrardan ne maksat güdüldüğü anlaşılamamaktadır. 92/Leyl Sûresinin bahsi geçen ayetleri şunlardır:

5) *Onun için kim (elinde bulunandan) verir,*

6) *Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse,*

11 Atıfta bulunulan sûreler ve rivayet numaraları şöyledir: Fatiha (2953), Nasr (3362), Leheb (3363), Abese (3331), İhlas (3364), Münafikün (3312), Tekvîr/İnfîtar/İnşikak (3333), Vakıa/ Murselât/ Nebe'/Tekvîr/ Hüd (3297), Enfal/Berae (3086), Maide (3063).

12 Bahsedilen konular ve rivayet numaraları şöyledir: Yaratuş (Hud, 3109; ? (Süre belirtilmeden Tefsir bölümünün sonuna eklenmiş), 3369; Araf, 3076; Bakara, 2955), Cehennem (Hicr, 3123), Miraç (İsrâ, 3130), Burak (İsrâ, 3131, 3132), Musa-Hızır (Kehf, 3149, 3150, 3151), Hız. Âdem (? , 3368), Havva (Araf, 3077), Melekler (Sâd, 3233) Bkz. Tirmizî, a.g.e.

- 7) *Biz onu en kolay olana kolayca iletiriz.*
- 8) *Fakat, kim cimrilik eder,*
- 9) *Kendini Allah'a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa,*
- 10) *Biz de onu en zor olana kolayca iletiriz."*

38/Sâd Sûresi x? Ayetinin Tefsiri Olarak Verilen Tirmizî Rivayeti

Muâz b. Cebel'den (18/639) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir sabah namazına o kadar geç kalkar ki neredeyse güneş doğacaktır. Çabucak çıkar, namazı biraz hafifçe kıldırır. Selam verince cemaatin buldukları şekilde yerlerinde kalmalarını ister ve şöyle söyler "Beni bu sabah namazına geciktiren sebebin ne olduğunu söyleyeceğim. Geceleyin kalkıp abdest alarak, gereği kadar namaz kıldım, derken namazda uyuklamaya başladım sonra uykum ağırlaştı ve ben bu sırada Rabbimi en güzel surette gördüm. 'Ya Muhammed!' buyurdu. Ben de "Ey Rabbim! Buyur, emrine amadeyim" dedim. Şöyle buyurdu: "Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar?" Ben de: "Bilmiyorum Ya Rabbi" dedim. Bunu üç kere tekrarladı. Sonra el ayasını iki küreğimin arasına koydu ben iki elin serinliğini iki göğsüm arasında hissettim. Her şey bana göründü ve her şeyi bildim. Ya Muhammed! Buyurdu. Ben de "Buyur, Rabbim emrine amadeyim" dedim, şöyle buyurdu: "Büyük ve ileri gelen melekler topluluğu hangi konuda tartışıyorlar?" Ben de: "Keffaretler konusunda" dedim. "Nedir onlar?" buyurdu. Ben de dedim ki: "İyiliklere adımları çoğaltmak, namazlardan sonra mescidlerde oturmak, her türlü zorluklar karşısında abdest organlarını kapsamlı yıkamak." "Sonra hangi konularda" buyurdu. "Yemek yedirmek yumuşak söz söylemek, insanlar uyurken geceleyin namaz kılmak. Bunun üzerine: "Dile benden ne diler sen" buyurdu. Ben de şöyle duâ ettim: "Allah'ım iyilikler yapmayı kötülüklerden el çekmeyi, yoksulları sevmeyi beni bağışlayıp esirgemeni senden dilerim. Bir topluma bir fitne göndereceksen beni o fitneye düşürmeksizin vefat ettir. Bana seni sevmeyi seni sevenleri sevmeyi ve senin sevgine yaklaştıran her ameli sevmeyi nasib eyle." Sözlerinin sonunda Hz. Peygamber "Bu söylenenler hakır ve gerçektir bunları kendinize ders edininiz ve öğreniniz" buyurur. (Tefsir, Sâd, 3235)

Sad sûresinin tefsiri içinde hangi ayeti açıkladığı belli olmayan bu rivayet belki Hz. Adem'in yaratılışı ile ilgili olarak zikredilen şu ayetin tefsiri olarak verilmiştir: "*Aralarında tartıştıkları sırada, yüce topluluğa (ileri gelen melekler topluluğuna) dair benim hiçbir bilgim yoktu.*" Şayet böyleyse "meleklerin tartışması" ortak noktasının dışında ayet ve rivayetin bir irtibatı bulunmamaktadır.

Her üç Tefsir bölümü üzerinde Kur'an'ı anlamaya katkı sunan ve sunmayan rivayetler açısından yapılan inceleme sonunda, daha ilk okumada kendini hissettiren "Müslim ayetin anlamına bir şekilde katkı sunmayan rivayetleri Tefsir bölümüne almamış olabilir" kanaati rakamsal olarak da kanıtlanmıştır. Fakat, şüphesiz ki ayetlere anlam katkısı sunan rivayetlerin sayısı, Müslim'in Tefsir bölümünde verdiği kadarla sınırlı değildir. Yukarıda da belirtildiği üzere Tirmizî'de 242, Buhârî'de 173 ayet anlama doğrudan katkı sunan rivayetlerle tefsir edilmiştir. Belki bu noktada, söz konusu rivayetlerin Müslim'in sıhhat şartlarını taşı-

mamış olabilecekleri ve dolayısıyla Tefsir bölümüne alınmadıkları düşünülebilir. Fakat gerek Tirmizi'nin ve gerekse Buhârî'nin anlama doğrudan katkı sunan rivayetlerinden bir kısmı, Müslim'in eserinin çeşitli bölümlerinde yer almıştır. Şu halde Müslim'in Tefsir bölümünü dar tutuşunun tek sebebi, rivayetleri anlama katkı sunması açısından değerlendirmek değildir. Diğer sebepleri bulmak için ise Sahih'in bütünündeki Kur'an atıflı rivayetleri incelemek gerekecektir.

Bu arada Müslim'in Tefsir bölümünde bulunan rivayetlerin biri hariç, tamamının mevkuf oluşu, isnad üzerinde bir çalışmanın da ihmal edilmemesi gerektiğini ihtar eder. Belki de Müslim, rivayet tercihlerinde içeriği değil, isnadla ilgili özellikleri dikkate almıştır.

Müslim'in tefsir bölümü isnad açısından değerlendirildiğinde şu bulgular ortaya çıkar:

Toplam 21 ayetin tefsir edildiği bu bölüm farklı isnadlarla 40¹³ rivayetten oluşmuştur. Bu rivayetlerin 10'u "haddesenî"¹⁴ 30'u "haddesenâ"¹⁵ ifadesi ile başlamaktadır. Demek ki Müslim, rivayetlerin ¾'ü ders halkası içinde, sadece ¼'ünü yalnız almıştır. Daha önce de belirtildiği gibi rivayetlerin 1'i merfu, 39'u mevkufur. Sadece bir rivayetin merfu, diğerlerinin mevkuf oluşu bunun özel bir tercih olabileceğini düşündürmektedir. Müslim'in tefsir algısı ile mevkuf rivayetler arasında nasıl bir ilişki söz konusudur. Eğer böyle bir ilişki varsa, bu da ancak, Sahih'in tümünde bulunan Kur'an atıflı rivayetler, isnad itibarıyla değerlendirildikten sonra ortaya çıkabilir.

Tefsir bölümünde Müslim'in en çok rivayet aldığı şeyhleri, rivayet sayıları ve bu sayıların bütüne oranı şöyledir:

1. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (235/849?),	(25), % 62
2. Ebû Kureyb (248/862?),	(8), % 20
3. Abd b. Humeyd (246/860?),	(5), % 12,5,
4. Muhammed b. Musennâ (252/866?),	(4), % 10
5. Harun b. Abdullah (243/857?),	(3), % 7,5
6. İshak b. İbrahim (238/852?),	(3), % 7,5

Müslim'in Sahih'inde Tefsir Bölümü Dışında Kalan Kur'an Atıflı Rivayetler

Müslim'in Sahih'inin Tefsir bölümünde bulunan rivayetlerin bütünüünün aye-te doğrudan veya dolaylı katkı sunduğu, fakat benzer rivayetlerin sahihin diğer bölümlerinde de yer aldığı yukarıda söylenmişti. Bu tesbit yeni bir soruyu içinde barındırır. Acaba Müslim, diğer bölümlerde yer alan söz konusu rivayetleri, niçin Tefsir bölümüne almamıştır? Bu soruya cevap verebilmek için diğer bölümlerde bulunan Kur'an atıflı rivayetler, metin ve isnad açısından iki yönlü değerlendirilecektir. Burada şu iki hususun hatırdan uzak tutulmadığını da özellikle belirtmeliyiz:

13 Tahvillerle 44 rivayet

14 Râvinin tek başına aldığı rivayet

15 Râvinin ders halkası içinde aldığı rivayet

- 1- Müslim'in Sahih'i, rivayetlerin sınıflandırılması açısından çok özel bir yere sahiptir. Bu açıdan Buhari'nin eserinden üstün görülmektedir. Her rivayeti tam olması gereken bölüme yerleştirdiği için övgü almıştır.
- 2- Müslim, mukaddimesinde de belirttiği üzere, bir rivayeti, sadece bir bölümde bütün tarikleri ile birlikte kullanmakta, tekrardan kaçınmaktadır.

a)Metin İtibariyle Rivayetler

Müslim'in Sahih'inin tefsir dışı bölümlerinde bulunan rivayetlerin metinleri, Tefsir bölümlerinde olanlar gibi gruplandırıldığında şu tablo ortaya çıkmaktadır: Bütün olarak ayeti veya ayet içinde bir sözü açıklayan 12, nüzul sebebi bildiren 59, ayetteki bilgiyi destekleyen veya detaylandıran 13, örnekleme yoluyla Kur'an'a atf yapan 45, Hz. Peygamber'in hüküm bildiren ayetleri uygulaması ile ilgili 16, nesh bildiren 2, ayetin indiği zamanı ve yeri belirleyen 2, Kur'an'ın faziletlerine dair 15, Kur'an'ın yedi harf üzerine olması ve kıraatine dair 5 rivayet bulunmaktadır.¹⁶

'Kur'an'ın faziletleri', 'yedi harf üzere olması ile kıraati' ve 'herhangi bir olayı veya durumu ayetle delillendirme' dışında tüm gruplar, Müslim'in Tefsir bölümünü incelerken yaptığımız gruplama ile aynıdır. Hariç kalanlardan ilk ikisi, Müslim, Buhari ve Tirmizi'nin eserlerinde Kur'an'la ilgili, tefsir dışı müstakil bölümler oluşturduğu için, incelemenin kapsamı dışındadır. Üçüncüsü ise büyük çoğunlukla ayetin anlamına katkı sunmayan rivayetlerden oluşmuştur. Müslim'in Sahih'inin Tefsir bölümünde ayetin anlamına bir şekilde katkı sunmayan rivayet bulunmadığından, bu grupta Tefsir bölümünden verilebilecek örnek yoktur. Diğer grupların hepsinde Müslim'in tefsir bölümünden aktarabileceğimiz örnekler bulunmakta ve bize kıyas yapabilme imkanı sunmaktadır. Örneğin Müslim'in tefsir dışı bölümlerinden birinde ayetin nüzul sebebini bildiren bir rivayet şöyledir:

Sâlim b. Abdullah (106/725) babasından şöyle rivayet etmiştir:

"Biz Zeyd b. Hârise'yi (7/629), 'Zeyd b. Muhammed' şeklinde isimlendiriyorduk. Nihayet Kur'ân'dan *ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا* (Onları babalarının adları ile çağırın. Allah indinde bu daha âdildir....)¹⁷ ayeti indi."¹⁸

Bu rivayetin nüzul sebebi bildirme açısından Müslim'in tefsir bölümünde tahrir ettiği şu rivayetten hiçbir farkı yoktur:

Câbir'den (77/697) (r.a) rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ubey b. Selul (9/631) cariyesinden fuhuş yaparak para kazanmasını isterdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ *... وَلَا تُكْرِهُوا فَتِيَانَكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحْصِينَ لَتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ* Allah Teâlâ *يُكْرِهَنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ* (...Dünya hayatının geçici menfaatleri - ni isteyerek iffetli kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın! Kim onları

16 Bu sayılarda rivayetlerin diğer tarikleri dikkate alınmamıştır.

17 33. Ahzâb, 5.

18 Müslim, *Sahabilerin Faziletleri*, 10, 2425.

zorlarsa bilsin ki zorlanmalarından dolayı Allah onlara karşı çok bağışlayıcı ve merhametlidir.)¹⁹ ayetini vahyetti.²⁰

Yine aynı şekilde tefsir dışı bölümde ayeti açıklayıcı olarak verilen şu rivayetle, Müslim'in Tefsir bölümünde aynı gruptan (ayeti açıklayıcı rivayet grubu) aktarılan diğer rivayet arasında da bir fark bulunmamaktadır:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın...) ²¹ ayeti Abdullah b. Mesud'dan (32/653) (r.a) sorulmuş, o da Hz. Peygamber'den şöyle rivayet etmiştir:

"Onların ruhları yeşil bir kuşun karnındadır. Arşa asılı kandilleri vardır. Cennette istedikleri yerde dolaşır; sonra bu kandillere inerler. Rableri onlardan haberdar olmuştur. Kendilerine 'Bir şey ister misiniz?' diye sorar. Onlar 'Ne isteyelim, işte cennette dilediğimiz yerde dolaşıyoruz!' derler. (Rableri) bunu kendilerine üç defa tekrarlar. Bir şey istemeden bırakılmayacaklarını anlayınca 'Yâ Rab! Ruhlarımızı bedenlerimize geri döndür ki senin yolunda bir defa daha öldürülelim.' derler. Rableri o zaman bir istekleri olmadığını görür, bırakılırlar."²²

Hz. Aişe (56/676) (r.a) وَإِنَّ امْرَأَةً خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından, yahut yüz çevi - mesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır...) ²³ ayetinin şöyle bir kadını tasvir ettiğini bildirmiştir. "(Kadın) bir erkekle birlikte. Kadının onunla arkadaşlığı sürmekteyken ve çocukları da varken erkek onu istemez. Kadın da erkeğin kendisinden ayrılmasını istemez. Ona 'sen bana karşı (cinsel sorumluluğundan) serbestsin' der."²⁴

Aynı grupların her birinden başka örnekler de verilebilir. Bu durumda metin itibarıyla ²⁵ diğer bölümlerde bulunan Kur'an atıflı rivayetler ile tefsir bölümünde yer alanlar arasında bir fark olmadığı açıktır. Müslim'in Sahih'inin tefsir dışı bölümlerinde bulunan bu rivayetlerle toplam 263 ayet ve 3 süreye atf yapılmıştır. Şayet Müslim bu rivayetlerin tümünü tefsir bölümüne kaydetse, Müslim'in Tefsir bölümü çağdaşlarınınkinden hiç de aşağı kalmayan bir hacme ulaşacaktı. Nitekim Tirmizi ve Buhârî, Müslim'in Tefsir bölümüne almadığı bu rivayetlerden eserlerinde tahrir ettiklerini büyük çoğunlukla "Tefsir" bölümünde vermişlerdir. Aynı rivayetlerden birçoğunu, Nesâî'nin müstakil Tefsir Kitabında da görebiliriz. ²⁶

19 24. Nür, 33.

20 Müslim, *Tefsir*, 3029.

21 3.Âli İmran, 159.

22 Müslim, *Emirlik*, 33, 1887.

23 4. Nisa, 128.

24 Müslim, *Tefsir*, 3021.

25 Metin itibarıyla rivayetlerin ayetin anlamına katkıları cihetinden incelendiği belirtilmişti.

26 Örneğin Müslim'in sahihinde tefsir bölümü dışında sebep-i nüzul içeren rivayetler 58 maddede derlenmiştir. Bu rivayetlerde toplam 119 ayete ve iki sureye atf yapılmıştır. Nüzul sebebi bildirilen ayet sayısı Buhârî'nin tefsir bölümünde 89, Tirmizi de ise 138 olarak tesbit edilmiştir. Müslim'in Sahih'inin bütününden derlediğimiz nüzul sebebi bildiren rivayetlerinin 41'ini Buhârî, 44'ünü Tirmizi 'Tefsir' bölümlerinde, 39'unu Nesâî 'Tefsir' kitabında zikretmiştir. Yine aynı şekilde 'ayet-tekil bilgiyi destekleyen ve detaylandıran rivayetler' grubunda bulunan 13 rivayetin 11'ini Tirmizi, 10'unu Buhârî, 'Tefsir' bölümünde, 8'ini Nesâî 'Tefsir' kitabında tahrir etmiştir.

Metin bahsi bitmeden şu notu ilave etmekte fayda vardır. Müslim'in Tefsir bölümünde bulunan rivayetler konuları itibariyle gözden geçirildiğinde bir tek 'hamr (içki)' konulu olan için 'Neden içkiyle ilgili bölümde değerlendirilmemiş?' sorusu sorulabilir. Diğerlerine, büyük çoğunluğu fikhî konulardan oluşan Sahih'in bölümlerinde yer bulmak zordur. Hz. Ömer tarafından rivayet edilen ve "hamr" tanımlayarak içeriğini açıklayan rivayetin "hamr" konusunun işlendiği bölümde verilmemesinin sebebi muhtemelen ilgili bölümde Hz. Ömer'ininki ile aynı içeriği taşıyan, başka sahabilardan nakledilen rivayetlerdir. Hz. Ömer'in rivayeti orada tabiri caizse fazladır ve tefsir bölümüne aktarılmıştır. Zaten tefsir bölümünde yer alan rivayetlerin içinde, aynı içerikte başka versiyonu bulunan da bir tek bu rivayettir. Diğerlerinin içerik olarak tekrarı yoktur. Bu durumda Müslim'in diğer bölümlerde gerekli görmediği rivayetleri Tefsir bölümünde değerlendirdiği düşünülebilir. Fakat isnad açısından yapılacak araştırmanın sonuçlarını görmeden kesin konuşmak doğru olmaz.

b) İsnad İtibariyle Rivayetler

Sahih'in bütününde bulunan Kur'an atıflı rivayetler, isnad itibariyle de değerlendirilince Müslim'in rivayet aldığı şeyhlerin, Tefsir bölümüne aldığı ve almadığı rivayetlerde farklılık göstermediği tesbit edilir. Tefsir bölümü içinde Müslim'in en çok rivayet aldığı; daha önce isimleri verilen şeyhleri, biri hariç²⁷, diğer bölümlerdeki taramada da en çok rivayet aldığı şeyhler arasındadır. İki grup arasında, rivayet alış tabirleri de daha çok çoğul (haddesena) olmak üzere benzerlik gösterir. Fakat Müslim'in Tefsir bölümüne aldığı rivayetlerin biri hariç diğerleri mevkuf, almadıklarının ise büyük çoğunlukla merfu oluşu düşündürücüdür. Acaba Müslim tefsiri sadece mevkuf rivayetler kapsamında bir alt disiplin olarak mı görüyordu? Fakat bu durumda tefsir bölümünde yer alan merfu rivayet ile diğer bölümlerde bulunan Kur'an atıflı mevkuf rivayetler problem oluşturmaktadır. Bu soruya sağlıklı bir cevap için istisnaların tümünü gözden geçirmek gerekecektir.

Müslim'in Tefsir bölümünde bulunan tek merfu rivayet şudur:

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: "İsrailoğullarına 'Kapıdan secde ederek girin ve 'hitta' (mağfiret et) deyin ki günahlarınız affolsun"²⁸ dendi. Ama onlar değiştirdiler. Kapıdan kılıçları üzere sürünerek girdiler ve 'Habbetün fi şa'ratın' (kılın içinde bir tane) dediler."²⁹

Bu rivayet Tefsir bölümüne yerleştirilirse nerede yer alabilirdi. Diğer bölümleri şöyle bir gözden geçirdiğimizde bu rivayet için tefsirden daha uygun bir bölüm olmadığını fark ederiz. Tefsir bölümüne alınan diğer bütün rivayetler mevkuf olmasına rağmen, bu rivayetin de alınmış olması, tercih sebebinin rivayet türü olmayıp, içerik itibariyle bölüme uygunluk olduğunu düşündürmektedir.

27 Diğer bölümlerde Müslim'in en çok rivayet aldığı şeyhleri rivayet sayılarına göre şöyle sıralanır: Ebü Bekir b. Ebi Şeybe (91) (235/849?), Muhammed b. el-Musennâ (37) (252/866?), Zühreyr b. Harb (34) (232/846?), İshâk b. İbrahim (33) (238/852?), Ebü Kureyb (29) (?), Abd b. Humejd (28) (?), Kuteybe b. Saïd (28) (248/862?), İbn Beşşâr (24) (252/866?), İbn Numeyr (21) (234/848?) Yahya b. Yahya (19) (225/839?), Harmele b. Yahya (16) (244/858?), Amr en-Nâkıd (15) (?), Muhammed b. Râfi' (11) (245/859?). Bu isimlerden bir kısmı Müslim'in Tefsir bölümünde en çok rivayet aldığı şeyhler listesinde de yer almıştır. Daha önce zikrettiğimiz listede bulunan Harun b. Abdillâh (243/857?) rivayet sayısı on rakamının altında olduğu için bu listeye girememiştir.

28 2. Bakara,58.

29 Müslim, *Tefsir*, 3015.

Müslim'in tefsir harici bölümlerde tahrir ettiği Kur'an atıflı mevkuf rivayetler sunlardır³⁰:

1-Ebû Hureyre (57/676) Necm sûresi 19'da geçen "Yemin olsun ki Onu başka bir inişte de gördü." ayeti için "O Cibril'i gördü." demiştir.³¹ Bu ayet hakkında İbn Mes'ud (32/652) da aynı görüştedir.³² Fakat İbn Abbas (68/687) gerek bu ayet, gerekse aynı sûrede geçen "Kalp gördüğünü yalanlamadı."³³ ayeti hakkında Allah Teâlâ'yı kasederek "Onu iki kez kalbi ile gördü." demektedir.³⁴ Hz. Âişe'den (58/678) gelen rivayet ise onun birinci görüşe katılanlardan olduğunu göstermiştir.³⁵

2-"Hz. Peygamber'in gece yürüyüşü Sidretu'l-Munteha'da sonlandırıldı. Sidre altıncı göktedir. Yeryüzünden göğe çıkarılan onda son bulur ve sonra ondan alınır. Yukarısından inen şeyler de onda son bulur ve sonra ondan alınır. İbn Mes'ud (32/652) burada 'O zaman Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.' ayetini okudu ve 'altın pervaneler' olarak açıkladı. Sonra Hz. Peygamber'e burada üç şey verildiğini söyledi: 1-Beş vakit namaz, 2- Bakara sûresinin son ayetleri, 3-Ümmetinden Allah'a şirk koşmayanların büyük günahlarının mağfireti."³⁶

3-İbn Mes'ud'a;

"İki yay arası kadar veya daha yakın oldu."³⁷

"Kalp gördüğünü yalanlamadı."³⁸

"Yemin olsun ki, o Rabbinin en büyük alâmetlerinden bir kısmını görmüştür."³⁹ ayetlerinin ne anlama geldiği tek tek farklı rivayetlerde sorulmuş, hepsi aynı ifadeyle cevap bulmuştur: "Cibril'i gördü. 600 kanadı vardı."⁴⁰

Necm sûresi 9, 11, 18, 19. ayetlere atfen yapılan bu mevkuf rivayetleri Müslim "İman" bahsinde birincisini Allah'ı görmekle, ikinci ve üçüncüsünü Sidretu'l-Munteha'yla ilgili bâbda vermiştir. Tamamen ayetin tefsiri mahiyetinde olan rivayetlerin Tefsir bölümünde değil de burada verilmesi, fıkıh bâblarının öncelendiğini göstermektedir. Rivayetlerin mevkuf olduğu halde Tefsir bölümüne alınmayışı rivayet çeşidine göre tercih yapıldığı tezini çürütmektedir.

4-Ebû Hureyre'den (57/676) rivayet edildiğine göre Hz. Musa utangaç bir kimseydi; çıplak görünmezdi. Bundan dolayı İsrailoğulları onun cinsel organı hakkında ileri-geri konuşular. Günün birinde Hz. Musa su başında yıkanırken elbisesini de bir taşın üzerine koymuştu. Birden taş yuvarlanmaya başladı. Musa

30 Burada aynı konuda verilen rivayetlerin çeşitli tarihleri arasından birer örnek zikredilecektir. "He - hangi bir olayı ayetle örneklendiren rivayetler" grubu hariç tutulmuştur. Çünkü bu grup içinde Müslim'in Tefsir bölümünden aktarılacak hiçbir rivayet yoktur. Dolayısıyla bu grupta verilen rivayetler Tefsir bölümünde verilenlerden farklıdır. 'Kurân'ın faziletleri', 'kuraati' ve 'yedi harfle indirilişi' ile ilgili gruplamalar da, daha önce açıklandığı üzere, dönemin müellifleri tarafından tefsir ilmi içinde görülmediği için hariç tutulmuştur.

31 Müslim, *İman*, 77, 175.

32 Müslim, *İman*, 76, 174.

33 53. Necm, 11.

34 Müslim, *İman*, 77, 176.

35 Müslim, *İman*, 77, 177.

36 Müslim, *İman*, 76, 173.

37 53. Necm, 9.

38 53. Necm, 11.

39 53. Necm, 18.

40 Müslim, *İman*, 76, 174.

sopasıyla onu takip ediyor "Taş, elbisemi ver!" diyerek vuruyordu. Nihayet taş İsrâiloğullarından bir topluluğun yanında durdu da herkes kusuru olmadığını gördü. Bunun üzerine Allah Teâlâ "Ey iman edenler! Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın ki, Allah onu onların söylediklerinden temize çıkardı. O Allah katında itibarlı idi." ayetini indirdi.⁴¹

Yukarıdaki mevkuf rivayet 'Faziletler' bölümünde Musa Peygamber'in faziletleri bâbında verilmiştir. Rivayette sanki olay Hz. Peygamber döneminde gerçekleşmiş de, ayet bu olay üzere inmiş gibi anlatılmıştır. Oysa ki her iki peygamberin çok farklı zaman dilimlerinde yaşadığı bilinmektedir. Bahsedilen olay, zaman uyumsuzluğundan dolayı ayetin iniş sebebi olamaz. Bu nedenle içinde bulunduğu bahiste tahrirci isabetlidir.

5-Hz. Âişe'ye (58/678) "Safa ile Merve arasında sa'y edilirse günah olmaz. Çünkü Allah Teâlâ 'Şüphesiz ki Safa ve Merve Allah'ın şeâirindedir...' buyuruyor denmişti. Bunun üzerine Âişe şöyle söylemiştir: "Allah Safa ve Merve arasında sa'y yapmayan bir kimsenin haccını da umresini de tamam kabul etmez. Şayet senin dediğin gibi olsaydı ayette 'Onları tavaf etmemekte bir günah yoktur.' denirdi. Bu ayetin ne hususta nazil olduğunu biliyor musun? Ayet-i kerime şu hususta nazil olmuştur: Câhiliye devrinde Ensâr deniz kenarında bulunan iki put için telbiye getirirlerdi. Bunlara İsaf ve Nâile denilirdi. Sonra (Mekke'ye) gelecek Safa ile Merve arasında sa'y yaparlar, sonra traş olurlardı. İslâmiyet gelince câhiliye devrine bakarak Safa ve Merve arasında sa'y yapmaktan çekindiler. Bu sebeple Allah Azze ve Celle 'Şüphesiz Safa ve Merve, Allah'ın şeâirindedir...' ayetini indirdi. Onlar da tavaf ettiler."⁴²

Bu mevkuf rivayet Hac bölümünde, Safa ile Merve'yle ilgili bâbda verilmektedir. Müslim Tefsir bölümünde de verebileceği bu rivayet için fıkıh bâbını öncelemiştir. Tekrar konusundaki hassasiyeti sebebiyle her iki bölümde birden verme şansı yoktur.

6-Hz. Âişe'den (58/678) rivayet edildiğine göre Kureyş ve onların dininde bulunanlar Müzdelife'de vakfe yapıyorlardı. Kendilerine Hums deniyordu. Diğer Arap kabileleri ise Arafât'ta vakfe yapıyorlardı. İslâm gelince Hz. Peygamber "Sonra siz de başka insanların akın ettiği yerden akın edin..." ayeti uyarınca Arafât'ta vakfe ile emredildi.⁴³

Bu rivayet için de, yukarıdaki gibi 'Hac' bölümü tercih edilmiştir.

7-Berâ'dan (72/691) rivayet edildiğine göre "Senden fetva istiyorlar. De ki Kelâle hakkında size Allah fetva verecektir..."⁴⁴ diye başlayan Kelâle ayeti Kur'an'dan indirilen son ayet, Tevbe sûresi de indirilen son sûredir.⁴⁵

Şayet Müslim Kur'anla ilgili bütün mevkuf rivayetleri Tefsir bölümüne alsaydı, bu rivayet Tefsir için bulunduğu bölümden daha uygun olurdu. Ayetin indirildiği

41 Müslim, *Faziletler*, 42, 336.

42 Müslim, *Hac*, 43, 1277.

43 Müslim, *Hac*, 21, 1219.

44 4. Nisâ, 176.

45 Müslim, *Miras*, 1, 1618.

tarih, şayet nesh söz konusu değilse ayetin fikhî hükmü için fazla bir anlam ifade etmemektedir.

8-Seleme b. Ekvâ'dan (74/694) şöyle rivayet edilmiştir: "...Oruca takat getiremeyenlerin bir fakir doyuracak fidye vermeleri gerekir..." ayeti nazil olduktan sonra dileyen oruç tutmaz, fidye verirdi. Nihayet ondan sonraki ayet indi, bunu neshetti.⁴⁶

Tefsir bölümünde de verilebilecek bu rivayet için "Oruç" tercih edilmiştir.

9-Hz. Âişe (58/678) şöyle söylemiştir: "Eğer Hz. Peygamber kendisine indirilenden bir şey gizleyecek olsaydı şu ayeti gizlerdi. 'Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de iyilikte bulunduğun kimseye, 'Eşini nikahında tut ve Allah'tan sakın' diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı..."⁴⁷

Bu rivayet, Hz. Peygamber'in miraçta Allah Teâlâ'yı görüp görmediği ile ilgili bâbda Hz. Âişe'den maddeler halinde zikredilen uzunca bir rivayetin bir parçası olarak geçmektedir. Rivayetin bu kısmını alıp başka bölümde zikretmek hadisin bütünlüğünü bozacaktır. Böyle yapmak, rivayeti bütün tarikleri ve bütünlüğü içinde okuyucuya sunmayı hedefleyen biri için uygun olmamıştır.

Sonuç

Örneklerden de anlaşıldığı üzere ilk bakışta akla gelen Müslim'in Tefsir bölümü için mevkuf rivayetleri özellikle tercih ettiği düşüncesi sağlam bir temele oturmamaktadır. Çünkü diğer bölümlerde de Tefsir bölümünde verdikleriyle aynı tarzda Kur'an atıflı mevkuf rivayetler vardır. Ayrıca bir tane de olsa Tefsir bölümünde merfu rivayet bulunmaktadır.

Bütün bu verilerin ışığında şu sonuca varabiliriz. Müslim yaşadığı dönemin ilmi ortamında söz konusu olan her tür fikhî meseleyi de içeren, geniş kapsamlı bir eser meydana getirmeyi hedeflemiş, çağdaşı ve hocası olan Buhârî gibi bu eserde Tefsir bölümünün bulunmayışını bir eksiklik olarak görmüştür. Kendi talebesi Tirmizî de aynı yoldan gidecektir. Çünkü Tefsir, başlangıcı birinci asrın son çeyreğinde olan, Müslim'in yaşadığı dönemde artık sistematik hale gelmiş, popüler bir disiplindir.⁴⁸ Müslim asıl itibarıyla fıkıh esaslı bir eser düşünmüştür. Kullandığı metod gereği bir rivayeti bölmediğinden ve tekrar etmediğinden ötürü bölümlere yerleştirirken de fikhî önlemiştir. Eserinde kendi görüşlerini ve bilgisini açıklayıcı olarak kullanmayı doğru bulmadığı için, her meseleyi sadece rivayetlerle açığa çıkarmak zorundaydı. Eserde yer alan konuların daha iyi açıklanmasını sağlamak üzere, tefsire ait olabilecek rivayetleri de, konunun ilgili olduğu

46 Müslim, *Oruç*, 25, 1145.

47 Müslim, *İman*, 77, 177.

48 Fuat Sezgin Buhârî'nin kaynaklarını araştırdığı çalışmasında şöyle der: "Daha önce te'lif edilmiş sünenlerde böyle bir bölüm bulunmamakla birlikte, bu müelliflerin umumiyetle müstakim tefsir kitapları olduğu, döneme ait fihrist eserleri sayesinde tesbit edilmiştir. Sünen içinde tefsir bölümüne ilk kez Buhârî'nin Sahih'inde raslanmaktadır. Onu Müslim ve Tirmizî takip eder." Bkz. Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, A.Ü.İ.F.Y., İstanbul, 1956, 117.

bölüme yerleştirmek zorunluluğu hissetmiştir. Tefsir bölümüne aldığı rivayetler, herhangi bir fıkah bâbında zikretmeğe gerek görmediği rivayetler olmuştur. Sayıları azdır. Çünkü Müslim'in Tefsir anlayışında ayetin anlamına bir yönüyle katkı şarttır. Bu nedenle hacmi kabartmak için ayetle ilgisi tartışılabilir rivayetlere yer vermeyi gerekli görmemiştir. Böyle bir titizliği olmasaydı Buharî ve Tirmizî'nin yaptığı gibi, ufak bağlantılarla, Kur'ana ait konularda pek çok rivayeti Tefsir bölümünde verebilirdi.

Kısaca şöyle söyleyebiliriz. Müslim tasnif konusunda titiz bir âlimdi. Ansiklopedik bir eser düşünmüştü. Eserinin kapsamında tefsirle ilgili bir bölüm olmaması eksiklik olurdu. Metodunun gereği olarak Tefsir bölümüne ayırdığı fazlaca rivayet olamadı ama güçlü dirayeti ve mahareti sayesinde kısa fakat anlamlı bir kitapçık oluşturmayı başardı.

Kaynakça

- el-Buhârî**, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih el-Muhtasar*, Tahkik: Dok. Mustafa Dîbu'l Beğâ, Dâru İbn Kesîr, el-Yemâme-Beyrut, 1407/1987.
- Davutoğlu**, Ahmet, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1977.
- el-Müslim** b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisâburî, *Sahihu Müslim*, Tahkik: Ahmed Zehve, Ahmed İnyaye, Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut, Lübnan.
- en-Nesâî**, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Teftîru'n-Nesâî*, Tahkik: Sabri b. Abdülhâlık eş-Şafîî ve Seyyid b. Abbâs el-Celîmî, Beyrut, 1990.
- Sezgin**, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, A.Ü.İ.F.Y, İstanbul, 1956.
- Speight**, R.Marston, "The Function of hadith as Commentary on the Qur'an, as Seen in the Six Authoritative Collections", (ed.) Andrew Rippin, *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an*, New York, 1988.
- et-Tirmizî**, Muhammed b. İsâ es- Sülemî, *El-Câmiu's-Sahih Sünenu't Tirmizî*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri, Dâru İhyâu't-Turâsî'l Arabî, Beyrut.